

„Meghalt a cselszövő”

Erkel Hunyadi László operájának osteológiai vonatkozásai

Göblyös Péter dr.

Az Osteológiai Közlemények korábbi számában (1) *Csernay László* professzor úr tollából kitűnő összefoglalás jelent meg az egyes operák hőseinek elhalálozási módjairól. Anélkül, hogy ezzel a kiváló összefoglalással versengeni kívánnék, legyen szabad megemlítenem egy olyan operát is, amelynek osteológiai vonatkozásai is vannak.

Ez az opera a *Hunyadi László, Erkel Ferenc* dalműve, mely a magyar zene történetének első, európai mértékkel is mérhető remekműve. Erkel romantikus történelmi nagyoperájának szövegét *Tóth Lőrinc* „Két László” című, akadémiai díjat nyert színműve (2) alapján *Egressy Béni* készítette el, és a cselekmény híven követi a történelmi eseményeket.

Nagy nyomatékkal említeném meg, hogy az opera minden egyes szereplője, és minden, abban említett személy valóban élt, alakjuk történelmi adatokkal pontosan igazolható. A történelmi tények a vonatkozó szakirodalom (3, 4), a Wikipédia és a Budapesti Történelmi Múzeum munkatársainak személyes közlései nyomán az alábbiakban foglalhatók össze:

Hunyadi János, Magyarország kormányzója és minden magyar seregek fővezére Nándorfehérvárnál 1456. július 22-én világtörténelmi jelentőségű győzelmet aratott a török túlerővel szemben. Ennek emlékét őrzi a *III. Callixtus* pápa által az egész keresztény világra vonatkozóan kötelezően elrendelt, és ezt a budavári Nagyboldogasszony templomban (a mai Mátyás templomban) kihirdetett rendelkezésére felhangzó déli harangszó. Erre emlékeztet a Mátyás templom keresztelő kápolnijában *Lotz Károly* freskója is.

Az ütközet után azonban a magyar táborban pestisjárvány tört ki, melynek 1456. augusztus 11-én *Hunyadi János* is áldozatául esett. Hunyadinak a győzelem által kivívott óriási tekintélye és népszerűsége alapján párthívei joggal remélték, hogy utódja fia, az ekkor 25 éves, művelt, határozott, és a korábbi harcokban már vitézségét bizonyított *Hunyadi László* lesz.

Az ifjú, ekkor mindössze 16 éves *V. László* király azonban nem őt, hanem saját unokabátyját és gyámját, *Cillei Ulrikot* nevezte ki *Hunyadi János* utódként kormányzónak és főkapitánynak, egyben elrendelte, hogy a várható török visszavágásra való felkészülés hatékonyabbá tételére a főurak felügyelete alatt lévő magyarországi várakat adják ismét királyi kézbe. Ezt *Hunyadi László* a család felügyelete alatt álló várakra vonatkozóan csak azzal a feltétellel vállalta, hogy apja gazdálkodásáról nem kell elszámolnia. A király személyesen ment Nándorfehérvárra, hogy a helyzetet tisztázza, és a várat átvegye.

Amikor azonban legfőbb támasza, *Cillei Ulrik* társaságában 1456. november 8-án megérkezett, a vár magyar védői a király külföldi zsoldosokból álló kísérete és testőrsége előtt a vár kapuját bezárták, a kíséretet nem engedték be a várba. Ezáltal tulajdonképpen foglyul ejtették a királyt és Cilleit. Ez a királyban aggodalmat, Cilleiben dühöt keltett. Másnap, november 9-én reggel, amíg a király misét hallgatott, Hunyadi megbeszélésre hívta Cilleit, a megbeszélés azonban egyre hevesebb vitává, majd tettelegességgé fajult, a két vitaközé fél fegyverrel támadt egymásra. A kézítása végül már két, harcokban edzett, erejének teljében lévő férfi élethalálharcává változott, és *Hunyadi László* életét csak a terembe berontó hívei mentették meg, Cilleit pedig felkoncolták.

A király szorult helyzetében – testőrei távol voltak, legfontosabb munkatársát megölték, ő maga *Hunyadi László* foglya volt – megbocsátott *Hunyadi Lászlónak*, megerősítette a vár birtokában, és a seregek főkapitányává nevezte ki. Ezután azonban továbbra is *Hunyadi László* foglyaként, *Hunyadi László* és a magyar seregek kíséretében tovább volt kénytelen utazni Temesvárra, ahol 1456. november 23-án *Hunyadi János* özvegye, *Szilágyi Erzsébet* jelenlétében ünnepélyesen meg kellett esküdnie, hogy Hunyadi Lászlót és Mátyást testvérévé fogadja, és Cillei megölése miatt velük szemben semmilyen megtorlást alkalmazni nem fog. *Hunyadi László* még ezek után is fogságban tartotta a királyt, akit fogságából végül *Újlaki Miklós* főkapitány seregei szabadították ki.

Cillei halála után a Hunyadi-pártnak újabb ellenfelei léptek előtérbe, a *Garai László* nádor által vezetett Garai-Újlaki liga, mely nyíltan a Hunyadiak kiirtására törekedett. A két párt között az ellentét olyan nagy volt, hogy már-már polgárháborúval fenyegetett, ezért a két tábor a feszültség csökkentésére a magyar főurak közvetítésével politikai házasságot tervezett: *Hunyadi Lászlónak* feleségül kellett volna vennie *Gara Máriát*, a nádor leányát. Az eljegyzés 1455-ben valóban meg is történt.

Az irodalmi művekben a család *Gara* néven szerepel.

Garai nádor politikai megfontolásai azonban később olyan mértékben megváltoztak, hogy ezeknek Hunyadi László már útjukban állt, és a nádor a Hunyadi-hívek teljes megsemmisítésére törekedett. Elhitette a királlyal, hogy a Hunyadi párt lázadást szít, *Hunyadi László* pedig – a király esküjének védelmében, és azzal visszaélve – a király trónjára, sőt életére tör. A nádor a királytól a teljes Hunyadi párt megsemmisítését követelte, a *Hunyadi Lászlóra* a történetek után egyébként is gyanakvó király

azonban csak Hunyadi László kivégzésébe egyezett bele, a többi megvádoltnak megkegyelmezett, *Hunyadi Mátyást* azonban túszként magához vette.

Garai a király parancsával 1457. március 14-én elfogatta *Hunyadi Lászlót*, és minden törvényes eljárást mellőzve, a védekezés lehetőségét meg sem adva 1457. március 16-án lefejeztette. A hagyomány szerint a bakó Hunyadi párti volt, ezért úgy akarta megmenteni *Hunyadi Lászlót*, hogy az ütést szándékosan háromszor is elhibázta, ily módon a törvény szerint *Hunyadi Lászlónak* kegyelem járt volna. A király a nagyapja, Zsigmond király Szent György téri Friss palotájának ablakából figyelte az eseményeket (5), és amikor észrevette, hogy a bakó szándékosan ügyetlenkedett, parancsot adott, hogy a bakó feladatát most már megfelelően hajtsa végre.

A történelmi viszonyok, és az egymással szemben álló pártok elvadult ellenszenvének ismeretében válik nyilvánvalóvá, hogy *Hunyadi László* kivégzése visszavágás volt Cillei megölésére, mellyel – az ismertetett előzmények után – a király is egyet értett.

Az igazságtalan kivégzés olyan felháborodást váltott ki, hogy a király rövidesen Bécsbe, majd onnan Prágába távozott, magával hurcolva Mátyást is. A király Prágában is maradt, ahol fél év múlva, 1457. november 23-án, tehát pontosan a tőle kikényszerített eskü első évfordulóján, 17 éves korában hirtelen meghalt.

Amiben a szövegekönyv a történelmi adatoktól eltér:

A szerelmi háromszög Mária, László és a király között a szövegírók egyéni leleménye, hogy egy színműben, illetve egy operában azért valamilyen szerelmi szál mégis csak legyen. Ha vonzódtak is egymáshoz, László és Mária között a házasság politikai sakkhúzás lett volna, amit a nádor könyörtelenül megghiúsított. Ha a király vonzódott is Máriához, ennek alapja talán a király szeretet-éhsége volt, hiszen két éves volt, amikor édesanyja meghalt, őhöz igaz szeretettel soha senki sem közeledett. Máriát biztosan nem vehette volna feleségül, mert addigra az országnagyok úgy döntöttek, hogy ő a *Szent Johanna* segítségével győzelmet aratott és trónra került *VII. Károly* francia király leányát, *Valois Magdolnát* vegye feleségül. A leánykérés sikeresen le is zajlott, Magdolna már Prágában is volt, hogy az esküvőre felkészüljön, amikor a király hirtelen meghalt.

Hunyadi Lászlót a szövegekönyv naiv, túl becsületes hősszerelmesként tünteti fel, holott László ekkor már harcedzett, vezetésre alkalmas, mindenki előtt megbecsült vitéz, és fenti előzmények ismeretében nagyon is határozott egyéniség volt, egy párt reménysége.

A mű Mátyást, mint kisgyermeket ábrázolja, aki ekkor 13 éves volt, a királynál 3 évvel volt fiatalabb.

Szilágyi Erzsébet nem bánatos özvegy volt, hanem nagyon is határozott, célratörő nagyasszony, aki bátyja, az operában is szereplő *Szilágyi Mihály* révén nagy aktivitással vett részt az ország politikai életében, fiait pedig kifejezetten királynak nevelte. Tevékenységükben mindvégig leghűbb segítségük az operában szintén szereplő *Rozgonyi Sebestyén* erdélyi vajda volt.

1. kép. Madarász Viktor: *Hunyadi László siratása*. 1859. Magyar Nemzeti Galéria

Az első felvonásban *Hunyadi László* felolvassa Cilleinek *Brankovics György* szerb fejedelemhez intézett levelét, melyben Cillei megígéri, hogy elküldi a két Hunyadi fejt. Kettejük kapcsolatának alapja az, hogy Cillei Brankovics veje volt, Brankovics leányát vette feleségül. Mindketten, Brankovics is, Cillei is, a Hunyadiak ádáz ellenségei voltak. Bár a levél ténye nem bizonyítható, tartalma elképzelhető.

A bizonyítékok:

Nándorfehérvár a mai Belgrád, Hunyadi vára a mai Kalemegdan liget, a belgrádiak kedvelt sétahelye mellett alsó- és felső vár, mely jelenlegi leromlott állapotában is jól idézi a történelmi múltat. Temesvár – a mai Timisuaara – Hunyadi kastélyát már átépítették, a Hunyadi korszakra már csak egyes részletei emlékeztetnek.

Az eskü emléke Petőfi versében is megmaradt:

A király esküje

*Megesküdt a király
Hunyadi Lászlónak:
„Esküszöm az égre,
Az ég Istenére,
Bántani nem foglak.”*

Budán, a Szent György tér 2. szám alatt, a Nemzeti Galéria épületén emléktábla emlékeztet Hunyadi László kivégzésének színhelyére. A Várszínház előtti téren az ásatások nyomán felszínre kerültek annak a Szent Zsigmond prépostsági templomnak az alapfalai, ahol egyes vélemények szerint *Hunyadi Lászlót* felravatalozták. Erre utal *Madarász Viktor* híres festménye: *Hunyadi László siratása*. A Párizsban aranyérmert nyert képen a templomban felállított ravatalon Hunyadi László lepedővel letakart holtteste látható, előtte *Szilágyi Erzsébet* és *Gara Mária* térdel (1. kép). Ezután a holttestet a *Mária Magdolna* templomban, a későbbi helyőrségi templomban temették el. A templomot a II. világháború után lerombolták, csak a tornya maradt meg. Mátyás király rendeletére 1458-ban bátyja koporsóját Gyulaféhevárra

2. kép. Benczúr Gyula: Hunyadi László búcsúja. 1867. Magyar Nemzeti Galéria

szállították, az ottani székesegyházban helyezték el.

A hagyomány szerint Hunyadi Lászlónak eleinte mégis sikerült elmenekülnie, hívei és az üldözők egy olyan szűk kis utcán csaptak össze, ahol a kardjukat nem is tudták használni, csak baltával harcoltak, ezért hívják a Várban ezt a kis utcát Balta-köznek. A legutóbbi évek ásatásai nyomán a Halászbástya alatt vált ismét láthatóvá az a középkori Szent Mihály temetőkápolna, melyet a Halászbástya építésekor feltöltöttek. A hagyomány szerint Hunyadi László ide menekült, és itt fogták el.

Benczúr Gyula híres festménye: Hunyadi László búcsúja, jól fejezi ki a halálba induló hős átszellemült arcán ártatlanságának biztos tudatát (2. kép). Feltűnő a képen ábrázolt személyek díszes viselete. A középkorban a fejvesztés kiváltságnak számított, társadalmi esemény számba ment, ezen maga kivégzendő is ünnepi öltözkében, elegánsan felöltözve jelent meg.

Hunyadi László díszes szarkofágja jelenleg a Gyulafehérvári (Alba Iulia) Székesegyházban van. Sajnos, a szarkofág üres, Hunyadi László földi maradványai a viszályok során eltűntek.

A *Gara Máriával* való házasság politikai jellege *Herczeg Ferenc*: *Árva László király c. drámájában* is hangsúlyt kap (6). *Mária* részéről egyébként is rendkívüli nagylelkűség lett volna, ha nagyanyja, *Cillei Anna* unokaöccsének gyilkosát őszintén szerette volna.

A *Garai család* a budai várban pompás palotát tartott fenn, ezt többször is átépítették, de középkori maradványait a legutóbbi restauráláskor láthatóvá tették, ez az épület ma az Úri u. 31.

3. a) kép. Gara Mária állítólagos koponyája a Mátyás templom Szent István kápolnájában.
b) kép. A hitelesítő felirat. Mátéffy Balázs felvételei.

Garai Miklós nádor az 1400-as évek elején a várbeli Nagyboldogasszony Templomot, a mai Mátyás templomot saját, és családja sírboltjának szánt kápolnával bővítette. Amikor *Schulek Frigyes* 1873 és 1896 között a Mátyás templomot restaurálta, a Gara kápolnában is régészeti kutatások történtek, és ott a sírok között fiatalon elhunyt nő csontvázat találták meg, ezt *Gara Mária* földi maradványaiként azonosították. Az épen maradt koponyát külön választották, ez a Mátyás templomnak a Gara kápolna helyén álló Szent István kápolnájában, díszes üvegszekrényben látható, azzal a felirattal, hogy ez Gara Mária koponyája. (3. a-b. kép)

A Mátyás templom egyik oszlopfőjének díszítményei között *Hunyadi László* levágott fejének ábrázolása is látható, még hozzá fekvő helyzetben, ezzel jelezve, hogy lefejezték (4. kép).

A „cselszövő”, *Cillei Ulrik* családja az ország leghatalmasabb, legbefolyásosabb főurai közé tartozott, sőt akár uralkodóháznak is nevezhetjük. *Cillei* maga is a bosnyák trón várományosának tekintette magát, és hogy nem őt választották királlyá, ez *Hunyadi János* ellenkezésének a következménye volt. Ilyen alapon érthető a két család ellentéte.

4. kép. Hunyadi László levágott feje a Mátyás templom oszlopfőjén. Mátéffy Balázs felvétele.

Másod unokanővére, *Cillei Anna, II. Ulászló* lengyel király felesége, a várnai csatában elhunyt Ulászló király anyja, nagynénje, *Cillei Borbála* pedig *Luxemburgi Zsigmond* magyar király felesége lett, és ezen az ágon a Cilleiek a jelenlegi angol, dán és norvég királyi családdal is kapcsolatba kerültek. Gyermeük, Erzsébet, az első Habsburg magyar király, Albert felesége lett.

Másik nagynénje, egy másik *Cillei Anna*, *Garai Miklós* nádor felesége lett. Házasságukból származott *Garai László*, ugyancsak nádor, ő volt *Gara Mária* apja.

Albert király, még gyermekének megszületése előtt, 42 éves korában, vérhas járványban meghalt, és amikor 4 hónap múlva fia, László, megszületett, Erzsébet, hogy fiának a trónt biztosítsa, kedvenc, bizalmas udvarhölgyével, *Kottanner Jánosné Wolfram Ilonával* a visegrádi fellegrvárban őrzött magyar királyi koronát ellopatta, állítólag a gondatlan bánásmód miatt ekkor ferdül el a Szent Koronán a kereszt. (7.) A csecsemőt az esztergomi érsek megkoronázta, így tehát *Cillei Ulrik* a király unokabátyja lett. Cillei ekkor még néhány percre Magyarország királyának is érezhette magát, mert a koronázási szertartáson a kis királyt Kottannerné tartotta a karján, a koronázási esküt pedig Cillei mondta el, kezében tartva a Szent Koronát. Mint a király gyámja, a valóságban is királyi hatalommal rendelkezett.

A Cillei által Brankovicsnak küldött levél motívuma *Vörösmarty*: *Cillei és a Hunyadiak* c. drámájában is szerepel (8), ott a hírnöknek neve is van: Henrik, az udvari énekes. Érdekes, hogy *Vörösmarty* drámáját és Erkel operáját ugyanabban az évben, 1844-ben mutatták be. *Vörösmarty* ebbe a drámába írta betétként a *Keserű pohár* c. verset, mely később Erkel Bánk bánjának Bordala lett.

Erzsébet anyakirályné a csecsemő királyt *Habsburg III. Frigyes* német-római császár gondjaira bízta, a császár azonban az ugyancsak Habsburg királyt 13 éven keresztül a Bécs közelében ma is álló Orth várában fogságban tartotta, királyhoz méltó ellátásáról és magas színvonalú neveléséről azonban gondoskodott. Ez alatt

5. kép. Székely Bertalan: *V. László és Cillei*. 1870. Magyar Nemzeti Galéria

az ország a lengyel királyt, *Jagelló Ulászlót* hívta be magyar királynak, ő azonban rövidesen a várnai csatában meghalt. Holtteste nem került elő, két jelképes sírja is van, az egyik Bulgáriában, a várnai csata színhelyén emelt kápolnában, a másik a krakkói Wawel székesegyházban.

Ezért lett *Hunyadi János* Magyarország, *Podjebrád György* pedig Csehország kormányzója.

Amikor végül a magyar és cseh főuraknak sikerült László királyt 13 évi fogság után hadsereg bevetésével kiszabadítaniuk, természetes volt, hogy az ekkor még mindig kiskorú király gyámja unokabátyja, *Cillei Ulrik* legyen. A hagyomány szerint Cillei rossz irányban befolyásolta a királyt, erre utal *Székely Bertalan* híres festménye: *V. László és Cillei* (5. kép). A képen az ifjú király, Cillei bátorító pillantásaitól kísérvé ledér nők érzéki táncában gyönyörködik, miközben rá sem pillant a Cillei által aláírásra átnyújtott iratokra.

Cillei Ulrik halálával a család férfiágon kihalt.

A Cillei család központja Cilli, a ma Szlovéniához tartozó Celje városka volt. Itt három palotájuk is volt, a városban az egyik egy római alapokra épült, vastag falakkal körülvett vár, a mai Alsóvár, ez ma történelmi múzeum, mely a Cillei család történetét is bemutatja. A másik, egy pompás, freskókkal ékes reneszánsz kastély, az Öreg Grófi Palota, ezt békeidőben használták, ma helytörténeti múzeum. A város melletti dombon erődített váruk is volt, háború esetén ide húzódtak vissza. A vár romjai ma is megvannak.

A család temploma a celjei minoriták Szűz Mária temploma volt, a család halottait ennek a templomnak a kriptájába temették. 1811-ben a koponyákat külön választották, és üveg alatt, vitrinben őrizték. Különös, szinte morbid ötlettől hajtva azonban 1956-ban a koponyacsontokat a Grófi palotába, majd onnan a közelmúltban az Alsó várba szállították át. (9).

A templomban külön kápolnában jelenleg is látható az az üvegezett faliszekrény, ahol a koponyákat korábban őrizték, mind a kápolna bejáratánál, mind bent a kápolnában emléktábla jelzi a Cillei család emlékét.

6. kép. Cillei koponyája a celjei Pokrajinski Muzej-ban. A celjei Pokrajinski Muzej szíves engedélyével.
a)-b) A koponya képe két irányból, c) A hitelesítő irat nagytíva.

A koponyákat ma az erődített Alsóvárban, rendkívüli körülmények között őrzik, egy teljesen besötétített teremben minden Cillei-koponya egy-egy vékony oszlop belsőjében van, és csak egy szűk, kereszt alakú nyíláson keresztül, sejtelmes fényben szemlélhetők.

Az itt elhelyezett koponyacsontok között van *Cillei Ulrik* koponyacsontja is, melyen jól láthatók a Hunyadiak fegyverei által ütött sérülések (6. a-b-c. kép). A koponyát személyesen is alkalmam volt megtekinteni, és a múzeum munkatársnője közölte, hogy a koponyát egymástól függetlenül két antropológus professzor is megszemlélte, és egyöntetűen úgy nyilatkoztak, hogy a koponya sérülései súlyos tárgy által okozott nagy erejű ütések következményei. A koponya bal maxillája, és az orrüreg nagy része teljesen hiányzik, a szemüreg alsó rész is sérült, a bal os temporale squamáján is sérülés nyomai láthatók. A bal os parietalen lyukasztott seb helye látszik. A squama frontalen kibetűzhető az a felirat is, mely azt hitelesíti, hogy a koponya valóban Cillei Ulriké.

V. László hirtelen halálával kapcsolatosan a történelemben egészen az utolsó időkig az a nézet terjedt el, hogy megmérgezték. Erre utal Arany János is híres balladájában, az V. Lászlóban:

„Oh adj, oh adj nekem
Hús cseppet, hű csehem.”
„Itt a kehely, ígyál
Uram, László király,
Enyhít... mikép a sír!”

V. László királyt a prágai Szent Vitus székesegyház királyi sírboltjába temették el. A székesegyház sokáig befejezetlen volt, a gótika korában csak a szentélytől a mai oldalsó nagy toronyig terjedő szakasza készült el. Csak a 19. század végén, 1860-ban döntöttek úgy, hogy a székesegyházat most már be kellene fejezni, az építkezést 1929-re, Szent Vencel halálának 1000. évfordulójára fejezték be, ekkor készült el a nagy toronytól a mai két-tornyos homlokzatig terjedő szakasz. (10) A helyreállítás kapcsán régészeti vizsgálatok is történtek, és tudományos vizsgálatok céljából a királyi sírokat is felbontották.

V. László csontjainak vizsgálata meglepő eredményre vezetett: csontjain leukémiára utaló elváltozásokat találtak, mérgezésre utaló nyomokat felismerni nem lehetett.

Mint ahogy a fiatalkori leukémia csontelváltozásai típusosak: osteoporosis, a csöves csontok metaphysiseiben elhelyezkedő, cysták sorozatából összeálló haránt felrit-

kulásos sáv, a csípőlapátokon kesztyűujjszerűen elágazó spongiosa, a fiatalkori leukémia ezáltal bizonyítottan tekinthető (7. a-b-c. kép). A mellékelt, nem László királyról készült felvételeken jól láthatók a típusos jelek: a lumbális csigolyák nagyfokú osteoporosisa, és következményes laposabbá válása, a medence felvételén a főleg a bal csípőlapáton figyelhető meg a kesztyűujjszerű

7. a) kép. A lumbosacralis gerinc oldalirányú felvétele a nagyfokú porosis miatt ellapult csigolyatestekkel.

b) kép. A medencén, különösen a bal csípőlapát képén felismerhető az ujszerű rajzolat. A jobb femur metaphysiseiben, és a jobb os ischii állományában körülírt litikus területek.

c) kép. Mindkét femur distalis, mindkét tibia és fibula proximális metaphysiseiben jellegzetes, cysták sorozatából kialakult haránt felritkult sáv. (A felvételek prof. Forrai Jenő gyűjteményéből).

képet adó porosis, a bal femur proximális metaphysisében, és a bal os ischii-ben körülírt litikus területek láthatók.

Mindkét femur distalis, mindkét tibia és fibula proximális metaphysisében jól észlelhetők a cysták sorozatából kialakult sávyszerű haránt felritkulások. (A királyról készült felvételekről közelebbi adatokhoz nem tudtam hozzá jutni.)

Ennek tudatában utólag már érthető, hogy a fiatal, egyébként is életének legnagyobb részét fogságban töltött, kiszabadulása után is erős befolyások alatt tartott király, aki a magyarokkal nem is kerülhetett közelebbi kapcsolatba, a halála előtti időkben, legyengülten, lázzal, csontfájdalmakkal, rosszulletekkel küzdve, uralkodói feladatait egyre nehezebben ellátni képesen miért nem volt határozottabb, keményebb kezű uralkodó, mint amilyen egészségesen, hosszabb élettel megáldva lehetett volna.

Nagyon élénk fantáziával még Arany Jánosnak is igazat adhatunk, hogy a király, „hű csehétől” – lázának csillapítására kért „hús cseppet”, a betegségével járó álmatlanság, éjszakai izzadások által gyötört.

Az előzőekben vázolt események után az „esküszegő király” történelmi alakja is más megvilágításba kerül.

A világ zeneirodalmában talán nincs is még egy opera, amelynek cselekménye történelmileg ennyire hiteles, dátumokkal bizonyítható volna, színhelyei is pontosan meghatározhatók volnának, és amelynek hőseiről csontmaradványok is ismertek.

Pontosan ismert:

- az I. felvonás cselekménye
1456. november 8-án és 9-én,
Nándorferhérvárott,
- a II. felvonásé
1456. november 23-án,
Temesvárott,
- a III. felvonásé
1457. március 14-én,
- a IV. felvonásé
1457. március 16-án,
mindkettő Budán zajlott le.

Az események tehát 4 hónap alatt száguldottak végig a történelmen.

Történelmiség terén hasonló mértékben talán csak Verdi Don Carlosa említhető, ilyen értelmű kutatásokról azonban nincs tudomásom, csak annyit tudtam kideríteni, hogy amikor *Don Carlos* sírját – ugyancsak tudományos kutatás céljára – felbontották, koponyáját törzsének csontjaitól távol találták meg, ez arra utal, hogy őt is lefejezték. (11) *Krutsay* (12) legújabb közlése szerint V. Károly császárnak köszvénye volt, és maláriában halt meg.

Érdekes kutatási téma lehetne a nagy orosz operák: Életünket a cárért (később Ivan Szuszanyin néven játszották), Borisz Godunov, Hovanscsina, Igor herceg történelmi vonatkozásainak bizonyítása.

A mű zenei szépségeire itt nem kívántam kitérni,

remélem azonban, hogy ez az ismertető az olvasókban az opera megtekintésére is kedvet fog ébreszteni.

Fentiek még figyelemre méltóbbá teszik Erkel egyébként is nagyszerű alkotását. Erkel a romantikus történelmi nagyopera világnagysága lehetne, ha ezt mi, magyarok is szívügyünknek tekintenénk.

Köszönetnyilvánítás

Szerző köszönetét fejezi ki a celjei Pokrajinski Muzej vezetőjének, mag. Rolanda Fugger Germadnik úrnőnek a Cillei képek közlésre való szíves átengedéséért, valamint Mátéffy Balázs igazgató úrnak, a Mátyás templom gyűjteményi igazgatójának a Gara Máriát és Hunyadi Lászlót ábrázoló képek elkészítéséért és átengedéséért.

Irodalom

1. *Csernay, L.*: Ismertebb operákban előforduló halálokok és rejtelmesebb tünetegyüttesek. Osteol. Közl., 2014.22.20-21
2. *Tóth Lőrinc*: Két László. Szomorújáték 4 felvon(!) „Czillei halála” előjátékkal 1 felvonásban. Másolt kézirat az Országos Széchényi Könyvtár Színház-történelmi Tárában. K. 86. Eredetileg a Nemzeti Színház könyvtárában, 661. A belső címlapon a Két László cím Hunyadi László-ra javítva. Évszám nélkül, a cenzúrának 1841-ben nyújtották be. – Nyomtatásban: Hunyadi László történelmi dráma Tóth Lőrinczről. Drama for ever! Pesten, 1846. Eggenberger József és Fia M. Akadémiai könyv-árúsoknál. Kiadja „Eredeti játékszín” című kötetben a magyar tudós társaság. Tizenhatodik kötet: Hunyadi László, a magyar tudós társaság által megkoszorúzott szomorújáték.
3. *Szerémi György*: Magyarország romlásáról. Erdélyi- Juhász ford. Monumenta Hungarica V. köt. 1961.
4. *Hóman, B. – Szekfü, Gy.*: Magyar Történet 3. kiadás, II. köt. 461.1. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1936.
5. *Horler, M. és mtsai*: Budapest műemlékei I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955. 425-426.1.
6. *Herczeg Ferenc*: Árva László király. Szomorújáték négy felvonásban. Budapest, 1918 Singer és Wolfner kiadása.
7. *Kottanner Jánosné* Emlékirata. A korona elrablása. Ford. Mollay K., Bp. 1978. – Egyébként Kottannerné az emlékiratait V. László kívánságára írta meg.
8. *Vörösmarty Mihály*: Czillei és a Hunyadiak. Történelmi dráma öt felvonásban. Írta Vörösmarty Mihál(!) Pesten Kilián György tulajdona 1845.
9. *Budai, Á. – Budai, Z.*: Szlovénia. 2. kiad. Ketzal Kft. Budapest, 2003. 58-63.
10. *Cséfalvai, Ildikó*: Prága. Panoráma, Budapest, 2006. 194.1.
11. *Balassa, I. – Gál Gy. S.*: Operák könyve. 7. kiadás, Zeneműkiadó, 1957. 194..
12. *Krutsay, M.*: V. Károly császár utolsó hónapjai. Immunológiai Szemle, 2014.6. 4-7.

Megjegyzés: Cillei neve a különböző irodalmi forrásokban különbözőképpen szerepel: Cillei, Cilley, Czillei, Czilley egyaránt előfordul.